

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA YEYİNTİ SƏNAYESİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNİN REGIONAL - COĞRAFI XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İxtisas: 5401.01 – İqtisadi coğrafiya
Elm sahəsi: Coğrafiya
İddiaçı: **Zəminə Rəsul qızı Babayeva**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq
üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu "Azərbaycanın iqtisadi və siyasi coğrafiyası" şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər : coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Günəş Rafiq qızı Ağakışiyeva

Rəsmi opponentlər: coğrafiya elmləri doktoru
Surxay Həsən oğlu Səfərov

coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Mətanət Ramazan qızı Musayeva

coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru
Firuzə Mübariz qızı Cəfərova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED1.23 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: coğrafiya elmləri doktoru, dosent
Məhəmməd Abdu oğlu Abduyev

Dissertasiya şurasının elmi katibi: coğrafiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Zaur Tahir oğlu İmrani

Elmi seminarın sədri: coğrafiya elmləri doktoru, professor
Rza Nadir oğlu Mahmudov

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. İnsanların qida məhsulları ilə təminatı bütün dövrlərdə aktual məsələlərdən biri olmuşdur. Yaşayış üçün fizioloji tələbatın ekoloji cəhətdən təmiz və yerli məhsullar hesabına ödənilməsi vacibdir. Müasir qloballaşma dövründə əhalinin artan sayının və qida məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi dünya ölkələrini narahat edən aktual məsələlərdəndir.

Sənayenin əsas sahələrindən biri olmaqla yeyinti sənayesi sosial-iqtisadi inkişafın baza sahələrinə aiddir və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Yeyinti sənayesinin istehsal göstəricilərində həllini gözləyən müəyyən problemlər mövcuddur. Onlara xammal çatışmazlığı, səmərəsiz yerləşdirilmə, idxaldan asılılıq, müasir avadanlıqlarla təchiz olunan müəssisələrin sayının az olması, istehsal olunan bəzi məhsulların keyfiyyət göstəricilərinin aşağı olması aiddir.

Azərbaycanda regionların inkişafı, çoxsahəli sənaye potensialının yaradılması və onun gücləndirilməsi yollarının müəyyən edilməsi məqsədilə qanunlar qəbul edilmiş, dövlət proqramları hazırlanmışdır. Qeyri-neft sənaye sahələrindən biri olaraq, yeyinti sənayesi sahələrinin iqtisadi potensialından səmərəli istifadə edilməsi üçün inkişafının təmin olunması vacibdir. Bu həm də həyata keçirilən inkişaf proqramlarından irəli gələn bir zərurətdir. Bütün bunlar, həm də dövlətin iqtisadi siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri olan regionların inkişafında qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün vacib amillərdəndir.

BMT-nin Ümumdünya Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) tərəfindən müəyyən olunmuş əsas vəzifələrindən biri insanların istənilən zamanda sağlam və aktiv həyatlarını təmin etmək üçün təhlükəsiz yeyinti sənayesi məhsullarını əldə etmək imkanının təmin olunmasıdır¹. Buna görə də dünyada və ölkədə ərzaq təminatı sahəsində qarşıda duran əsas məsələlərdən biri daxili tələbatın yerli məhsullar hesabına ödənilməsidir.

Xammallarla təminat və ixrac qabiliyyətli məhsullar istehsal edən aqrar-sənaye komplekslərinin yaradılması, rəqabətə davamlı, keyfiyyətli məhsul istehsalı yeyinti sənayesinin inkişafında əsas

¹ FAO. BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı. (statistic məcmuə).

məsələlərdəndir.

Azərbaycan Respublikasının regionlarında yeyinti sənayesinin inkişaf xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yeyinti sənayesi müəssisələri kənd təsərrüfatı xammalından səmərəli istifadəni və xammal itkisinin qarşısının alınmasını təmin edir.

Respublikada yeyinti sənayesinin un və un məhsulları, meyvə-tərəvəz konservləri, meyvə və giləmeyvə şirələri, şərabçılıq, kərə yağı, bitki yağları, mineral və qazlı sular, çay, duz, ət və süd məhsulları, balıq və balıq məhsulları emalı üzrə sahələri vardır. Bu sahələrin inkişafı hesabına iqtisadiyyatın aparıcı sahələrindən olan yeyinti sənayesinin inkişafı istiqamətində müsbət irəliləyişlər əldə etmək mümkündür.

Azərbaycan Respublikasında yeyinti sənayesinin hazırkı vəziyyəti və onların təhlili regional inkişaf baxımından əhəmiyyətlidir. Regionlarda yeyinti sənayesinin inkişaf imkanlarını nəzərə alaraq, təbii şərait, xammal ehtiyatları, istehsal müəssisələri, əmək ehtiyatları, maddi-texniki bazasından səmərəli istifadə edərək, inkişafı təmin etmək olar.

Tədqiqat işində Azərbaycan Respublikasında yeyinti sənayesi sahələri, istehsal müəssisələri, kənd təsərrüfatının xammal ehtiyatları, ərzaq təhlükəsizliyi təminatı məsələləri tədqiq edilmiş, mövcud problemlər, perspektiv inkişaf imkanları göstərilmişdir.

İqtisadi-coğrafi rayonlarda yeyinti sənaye sahələrinin inkişafı istiqamətində tədqiqatların aparılması, yeyinti sənayesi sektorunda konkret sahələr üzrə potensial imkanların müəyyən edilməsi və bu imkanlardan məqsədəuyğun istifadənin təmin edilməsinə dair elmi cəhətdən əsaslandırılmış təklif və tövsiyələrin işlənib hazırlanması çox vacibdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin məqsədi yeyinti sənayesinin və onun sahələrinin regionlarda inkişafı istiqamətlərinin, müasir ərazi təşkili yollarının, bu sahədə olan problemlərin və onların həlli yollarının müəyyən edilməsi, yeyinti sənayesinin inkişaf perspektivləri üzrə müvafiq elmi-praktiki əhəmiyyəti olan təkliflərin işlənib hazırlanmasıdır. Məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin həlli qarşıya qoyulmuşdur:

– yeyinti sənayesinin inkişafına şərait yaradan təbii-coğrafi və

sosial-iqtisadi amillərin rolunu müəyyən etmək;

- yeyinti sənayesinin inkişafı üçün regionlarda kənd təsərrüfatının potensialından istifadə məsələlərini həll etmək;
- müstəqillik illərində yeyinti sənayesinin inkişaf etdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri iqtisadi-coğrafi cəhətdən qiymətləndirmək;
- ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində yeyinti sənayesinin potensialının artırılma imkanlarını müəyyən etmək;
- regionlarda yeyinti sənayesi sahələrinin ərazi təşkilinin əsas istiqamətlərini müəyyən etmək.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işinin yazılmasında tarixi-coğrafi yanaşma, müqayisəli təhlil, statistik, xəritələşdirmə və s. metodlardan istifadə edilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- regionlarda yeyinti sənayesinin inkişafına şərait yaradan təbii-iqtisadi amillərin, onlardan istifadə edilməsi imkanlarının tədqiqi;
- əhalinin ərzaq məhsulları ilə təminatında yeyinti sənayesinin rolunun, daxili istehsal hesabına yeyinti sənayesi məhsullarına olan tələbatın ödənilməsi səviyyəsinin, ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi yolları;
- müstəqillik illərində regionlarda yeyinti sənayesi məhsullarının istehsalının artırılması üçün görülmə işlər, davamlı inkişafın təmin edilməsində bu sahənin rolunun artırılma imkanlarının əsasları;

Tədqiqatın elmi yeniliyi:

- ilk dəfə olaraq yeyinti sənayesinin səmərəli ərazi təşkilinin regional xüsusiyyətləri öyrənilmişdir;
- ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində yeyinti sənayesinin əhəmiyyəti, bu sahədə daxili istehsalın rolunun artırılma imkanları müəyyən edilmişdir;
- regionlarda sənayenin sahə və ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsində yeyinti sənayesinin əhəmiyyəti müəyyən edilmiş, bu sahədə həyata keçirilməsi zəruri olan təkliflər və tövsiyələr işlənib hazırlanmışdır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiya işində müəllif tərəfindən irəli sürülmə təkliflər, tədqiqat zamanı əldə edilmiş

elmi nəticələr və tövsiyələr yüksək elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyətə malikdir. Regionlarda yeyinti sənayesi sahələrinin inkişaf etdirilməsi, yeni istehsal müəssisələrin yaradılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün əldə edilmiş nəticələr, verilən təkliflər və tövsiyələr mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin yazılması zamanı alınmış nəticələr aşağıdakı beynəlxalq və respublika əhəmiyyətli elmi-praktiki konfranslarda məruzə edilmişdir: XXVI Молодежная международная научно-практическая конференция, (Новосибирск, 2015), Müasir təbiət və iqtisad elmlərinin aktual problemləri. Beynəlxalq elmi konfrans, (Gəncə, 2018); Gənc alimlərin III beynəlxalq elmi konfransı, (Gəncə, 2018); Bazar iqtisadiyyatı şəraitində torpaq idarəçiliyi: nailiyyətlər və müasir çağırışlar, elmi-praktik konfrans, (Bakı, 2018).

Tədqiqat işinin məzmununa dair 9 elmi məqalə çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun “Azərbaycanın iqtisadi və siyasi coğrafiyası” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın həcmi, quruluşu və əsas məzmunu.

Dissertasiya işi giriş, 3 fəsildən, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İşin həcmi 130 səhifədir. İş 25 qrafik, 5 xəritə-sxem, 5 sxem, 9 cədvəl, 116 adda ədəbiyyat siyahısından təşkil olunur. Giriş – 5 səhifə, I fəsil – 32 səhifə, II fəsil – 33 səhifə, III fəsil – 47 səhifə, nəticə – 3 səhifə, ədəbiyyat siyahısı–7 səhifə, əlavə – 3 səhifədir. Cədvəlsiz, qrafiksiz, şəkilsiz və ədəbiyyat siyahısız 34656 işarədən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, məqsəd və vəzifələri, metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar, elmi yeniliklər, tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, aprobasiyası və tətbiqi verilmişdir.

Dissertasiya işinin birinci fəslı “**Azərbaycan Respublikasının təsərrüfat sistemində yeyinti sənayesinin yeri**”nə həsr edilmişdir. Bu fəsildə yeyinti sənayesinin təsərrüfat sistemində rolu, elmi-nəzəri,

metodik araşdırmalar və yeyinti sənayesinin inkişafı və formalaşması mərhələləri öyrənilmişdir. Elmi araşdırmaların əsası təbii və sosial-iqtisadi amillərin və statistik göstəricilərin təhlilindən ibarətdir. Məqsəd yeyinti sənayesinin inkişafına təsir göstərən amillər və onların əsasında inkişaf istiqamətlərinin dəyərləndirilməsindən ibarət olmuşdur. Bu sahənin inkişafına təsir göstərən amillər iki qrupda cəmləşdirilərək qeyd olunmuşdur: istehsalın təşkili, iqtisadi və sosial amillər. Xammal bazası, aqrar sahənin inkişafı, daxili bazarın qorunması - istehsalın təşkili prinsipinə uyğundur. İqtisadi və sosial amillər həm də kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları, fermerlər, kiçik orta sahibkarlıq subyektləri və istehlakçılarla əlaqəli amillərdir.

Respublikamızda Ə.M.Hacızadə, H.B.Əliyev, A.A.Nadirov, A.A.Qurbanzadə, R.Ə.Balayev, S.H.Səfərov, M.T.Əliyev, T.N.Əliyev, T.H.Hüseynov, Z.N.Eminov, N.Ə.Paşayev, Z.T.İmrani, G.R.Ağakışiyeva, E.S.Bədəlov və digər alimlərin elmi əsərlərində yeyinti sənayesi sahələrinin ərazi təşkili və inkişafı məsələləri təhlil olunmuşdur. Bununla yanaşı, regionlarda yeyinti sənayesinin inkişaf xüsusiyyətlərinin daim tədqiq olunmasına ehtiyac vardır.

Xarici ölkələrdə yeyinti sənayesi və onun sahələrinin tədqiqi ilə məşğul olan alim və mütəxəssislərdən T.V.Podleqaeva, A.Y.Prosekov, E.M.Smironov, Q.Lanin, A.S.Bulatov, E.Y.Alekseyeviç, İ.B.Kostin, M.D.Maqomedov, A.V.Zazdravnıx, H.A.Afanasyeva, V.P.Jeltikov, İ.P.Qurova, T.M.Xudyakova, D.V.Jidkix, A.A.Zelenovski, N.A.Bıçkov, N.Q.Koroleviç, V.İ.Petrov, V.V.Karpuzov, H.Moskovitz, S.Saguy, T.Straus, J. Andres Vasconcellos və b. misal göstərmək olar.

Dissertasiyada Azərbaycan Respublikasında yeyinti sənayesinin regional-coğrafi xüsusiyyətləri öyrənilmişdir.

Respublikada yeyinti sənaye məhsulları istehsalı sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələri aşağıda qeyd olunan qruplara ayırmaq olar:

- qida sektoru sahəsində fəaliyyət göstərən iri şirkətlər - Azersun, Gilan, Cahan;

- əvvəllər fəaliyyətdə olmuş və sonradan idarəetmə və istehsal strukturunun yenidən təşkili mərhələsindən keçən regional emal müəssisələri;

– fərdi sahibkarlar tərəfindən yaradılmış kiçik istehsal gücünə malik olan müəssisələr.

Sənaye istehsalının sahə strukturun təhlillərinə görə yeyinti sənayesinin payı 2019-cu ildə 9,0% olmuşdur ki, onun 7,6%-i qida məhsulları istehsalı, 0,9%-i içki istehsalı, 0,5%-i bütün istehsalı təşkil etmişdir. 2019-cu ildə yeyinti sənayesinin payı ÜDM-də (ümumi daxili məhsul) 5,2% olmuşdur. Sənaye istehsalının sahə strukturunda yeyinti sənayesinin payı 2005-ci ildə 3,7% olmuş, 2019-cu ildə göstərici 9,0%-ə yüksəlmişdir ki, bunun da əsas səbəbi regionlarda yeni istehsal müəssisələrin fəaliyyətə başlaması ilə əlaqədardır².

2019-cu ildə bu sahədə fəaliyyət göstərən 586 müəssisədən 449 müəssisə qida məhsulları istehsalı əsasında fəaliyyət göstərir³. Bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun olaraq, istehsal dəyişikliklərində əsas üstünlüyü özəl müəssisələr təşkil edir.

Yeyinti sənayesinin təsərrüfat sistemində rolunu müəyyənləşdirən amillərdən biri də bu sənaye sahəsində işləyənlərin sayıdır. Bu sahədə çalışanların sayı 2005-ci ildə 13,0 min nəfər, 2019-cu ildə 21,6 min nəfər təşkil etmişdir⁴ ki, sahənin əməkətutumlu olması, əhalinin məşğulluğunun təmin olunmasına şərait yaradır. Statistik məlumatların təhlilinə əsasən, müəyyən edilmişdir ki, yeyinti sənaye sahələri payının 57,9%-i un və un məhsullarının, 19,5%-iət və süd məhsullarının, 3,6%-i konservlər, 6,5%-i şəkər, 12,7%-i digər sahələrə düşmüşdür⁵.

Əhalinin müəyyən hissəsi arasında “Yeyinti sənayesi məhsulları ilə təminat” sosioloji sorğu anketi keçirilmişdir. Aparılmış sorğunun nəticələrinə görə, əsas problemlərdən biri bəzi məhsulların satış qiymətinin az gəlirli ailələrin büdcələrinə uyğun olmamasıdır. Məsələn, kərə yağı, balıq və balıq məhsulları, zeytun yağı, qurudulmuş və dondurulmuş meyvələr, şəkərdən hazırlanan qənnadı məmulatları, yarımfabrikatlar, qaymaq, kolbasa məmulatlarıdır. Qeyd edilən məhsulların yerli istehsalla yanaşı, müəyyən hissəsi idxal hesabına ödənilir. Respublikanın regionlarında yeyinti sənayesinin inkişaf

² Azərbaycan sənayesi – 2006 – Bakı: DSK, – 2007. – s.15.

³ Azərbaycan sənayesi – 2019. – Bakı: DSK, – 2020 – s.36.

⁴ Azərbaycan sənayesi – 2007. – Bakı: DSK, – 2008, – s.38.

⁵ Azərbaycan sənayesi – 2019. – Bakı: DSK, - 2020, – s.53.

xüsusiyyətlərinin təhlili nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, yeyinti sənayesi sahələrinin inkişafı üçün əlverişli imkanlar mövcuddur.

Cədvəl 1

Yeyinti sənayesində ərzaq məhsullarının daxili istehsal hesabına
ödənilməsi, 2019-cu il

Məhsullar	adambaşına istehlak, illik kiloqramla	ümumi əhali istehlakı-ton	istehsal – ton
un	84,6	838446	1781700
təmizlənmiş düyü	5,9	58890,85	11 070
yarma	2,5	24953,75	6 578
tərkibində sirop, yumurta, pendir və ya meyvə cemi olmayan təzə çörək	125,5	1252678,25	1 256 400
uzun müddət saxlanan qənnadı məmulatları	2,3	22957,45	8 092
kakao, şokolad, şəkərli qənnadı məmulatları	3,0	29944,5	9 677
makaron məmulatları	1,6	15970,4	4200
bitki yağları	16,1	160702,15	75100
marqarin	3,6	35933,4	47269,2
meyvə və tərəvəz konservi	17,0	169685,5	191500
yağlılığı 1-6 faiz olan süd və qaymaq	96,9	967207,35	962 039
yağlılığı 6 faizdən çox olan qaymaq	0,7	6987,05	7 620
kərə yağı	3,3	32938,95	24100
bütün növ pendirlər	5,8	57892,7	51 357
şəkər	26,3	262513,45	271000
çay	2,2	21959,3	9800
duz	5,3	52901,95	74672,3
şirənləşdirilməmiş mineral və qazlı sular	4,1	40924,15	143087,9

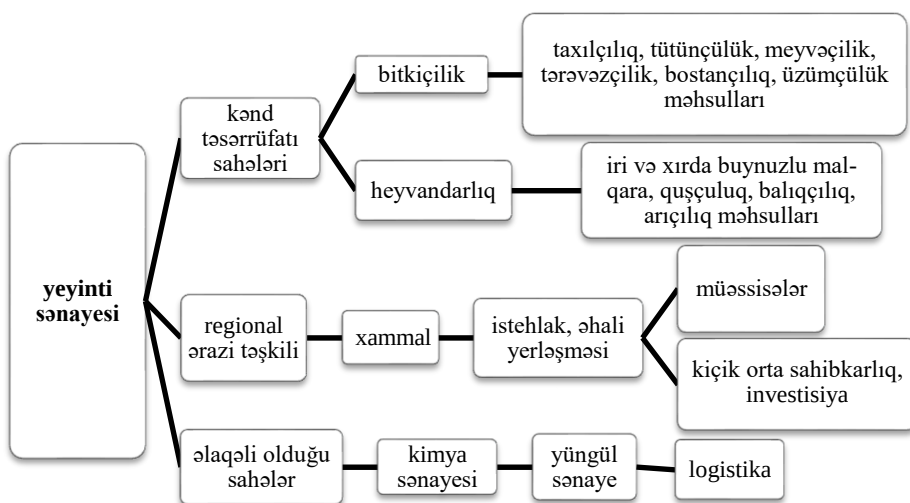
Mənbə: Azərbaycanın ərzaq balansları-2019, Bakı, DSK, 2020 ⁶.

⁶ Azərbaycanın ərzaq balansları – 2019. – Bakı: DSK, – 2020. – s.81.

Yeyinti sənayesinin inkişaf səviyyəsini təyin etmək üçün ən geniş yayılan üsullardan biri adambaşına məhsul istehsalı göstəricisidir (cədvəl 1).

Cədvəl 1-ə əsasən, ölkə əhalisinin illik istehlak tələbatının ödənilməsi məqsədilə istehsalının artırılmasına ehtiyac olan məhsullara düyü, yarma, suxarı və peçenye, uzun müddət saxlanan qənnadı məmulatları, kakao, şokolad və şəkərli qənnadı məmulatları, makaron, bitki yağları, təbii çay, kərə yağı aiddir. Bitki yağlarından zeytun yağı istehsalının artırılmasına ehtiyac vardır.

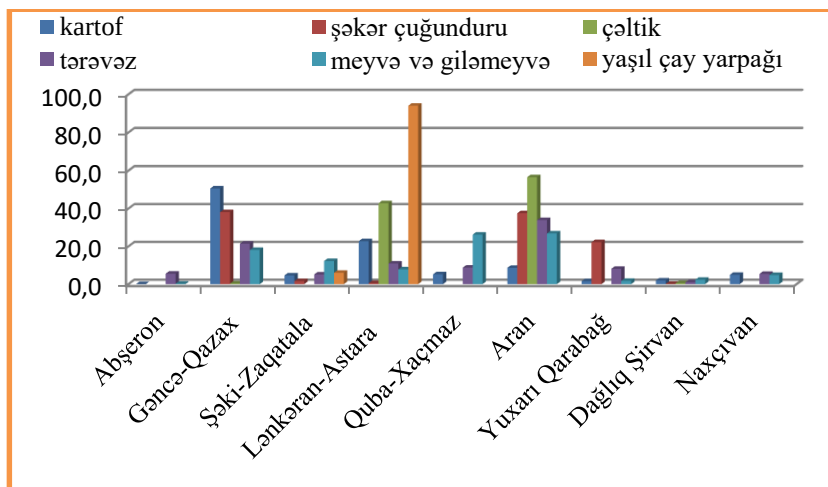
Dissertasiyanın ikinci fəslı “**Azərbaycanın regionlarında yeyinti sənayesinin inkişafının müasir vəziyyəti**”nin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. Bu fəsilə kənd təsərrüfatının yeyinti sənayesinin inkişafında təsiri, regionlarda bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrinin ərazi təşkili məsələləri öyrənilmişdir. Aqrar-sənaye kompleksinin tərkibində yeyinti sənayesinin rolunu təhlil edərkən onun inkişafına təsir göstərən amilləri qeyd etməliyik. Bunlara kənd təsərrüfatı, regional ərazi təşkili və sənayenin digər sahələri ilə əlaqəni aid etmək olar. Sxem 1-də Azərbaycanda yeyinti sənayesinin tərkibində yeyinti sənayesi, əlaqəli olduğu sahələr qeyd olunmuşdur.

Qeyd: Sxem müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Sxem 1. Azərbaycanda yeyinti sənayesinin struktur sxemi

Sxem 1-də yeyinti sənayesinin inkişafında təsir göstərən sahələr qeyd olunmuşdur. Əsas olaraq, kənd təsərrüfatı sahələri, regional ərazi təşkilində olan vacib amillər və yeyinti sənayesinin əlaqəli olduğu sənayenin digər sahələridir.

Mənbə: Azərbaycanın kənd təsərrüfatı, DSK, 2020⁷.

Qrafik 1. İqtisadi-coğrafi rayonlarda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı, faizlə

Qrafik 1-ə nəzərən iqtisadi-coğrafi rayonlarda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı faiz göstəriciləri ilə verilmişdir. Təhlillərə əsasən, şəkər çuğunduru, çəltik, yaşıl çay yarpağında məhsuldarlıq aşağıdır və məhsuldarlığın yüksəldilməsi daxili tələbatın ödənilməsində əhəmiyyətli rola malikdir. Tərəvəz, meyvə və giləmeyvə demək olar ki, bütün iqtisadi-coğrafi rayonlarda yetişdirilir. 2019-cu ildə ölkə üzrə kartof istehsalının 50,6%-i Gəncə-Qazax, 22,7%-i Lənkəran-Astara, 26,7%-i Şəki-Zaqatala, Quba-Xaçmaz, Aran, Yuxarı Qarabağ, Dağlıq Şirvan, Naxçıvan iqtisadi-coğrafi rayonlarının payına düşmüşdür. Şəkər çuğunduru istehsalının 38,1%-i Gəncə-Qazax, 37,5%-i Aran, 22,2%-i Yuxarı Qarabağ, 2,2%-i Şəki-Zaqatala, Lənkəran-Astara, Dağlıq Şirvan, çəltik istehsalında 56,5%-i Aran, 42,7%-i Lənkəran-Astara, 0,8%-i Gəncə-Qazax,

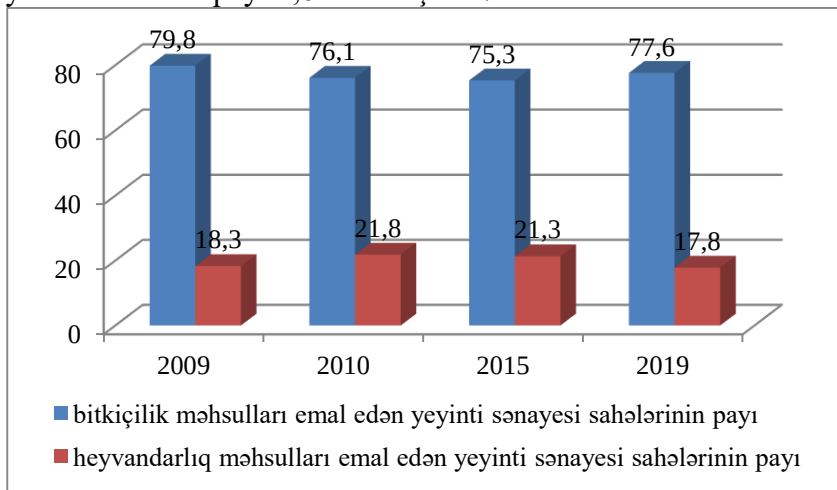
⁷ Azərbaycanın kənd təsərrüfatı – 2020. – Bakı: DSK, – 2021. – s.170.

Dağlıq Şirvan, yaşıl çay yarpağı istehsalının 94,0%-i Lənkəran-Astara, 6,0%-i Şəki-Zaqatala iqtisadi-coğrafi rayonlarının payına düşmüşdür⁸. Meyvə və tərəvəz məhsulları ilə təminatda özünütəminetmə 100% səviyyəsindədir. Şəkər, təbii çay, dənli və paxlalı bitkilər ilə təminatda daxili istehsalın artırılması və özünütəminetmənin yüksəldilməsinə ehtiyac vardır.

İstehsal olunan xammalın növünə görə yeyinti sənayesi məhsulları üç sahəyə ayrılır:

1. bitkiçilik məhsulları emal edən yeyinti sənayesi sahələri
2. heyvandarlıq məhsulları emal edən yeyinti sənayesi sahələri
3. kənd təsərrüfatı ilə əlaqəli olmayan, emal olunan yeyinti sənayesi məhsulları

2019-cu ildə bitkiçilik məhsulları emal edən yeyinti sənayesi sahələrinin payı 77,6%, heyvandarlıq məhsulları emal edən yeyinti sənayesi sahələrinin payı 17,8%, kənd təsərrüfatı məhsulu olmayan emal olunan (düz, mineral və qazlı sular, alkoqolsuz içkilər) yeyinti sənayesi sahələrinin payı 4,6% olmuşdur⁹.

Mənbə: Azərbaycan sənayesi. DSK. 2012, 2016, 2020¹⁰.

Qrafik 2. Respublika üzrə bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları emal edən yeyinti sənaye sahələrinin payı, 2019-cu il, %-lə

⁸ Azərbaycanın kənd təsərrüfatı – 2020. – Bakı: DSK, – 2021. – s.409.

⁹ Azərbaycan sənayesi – 2020, – Bakı: DSK, - 2021, – s.57.

¹⁰ Azərbaycan sənayesi – 2019, – Bakı: DSK, - 2020, – s.53.

Qrafik 2-ə əsasən bitkiçilik məhsulları emal edən sahələrin payında azalma müşahidə olunur. Azalmaya səbəb dənli bitkilərdən düyü, yarma, şəkər istehsalı üçün xammal olan şəkər çuğunduru, təbii çay istehsalı üçün istifadə olunan xammalla təminatın aşağı olmasıdır.

Heyvandarlıq məhsulları emal edən sahələrin payında cüzi azalma olmuşdur ki, bu məhsullara kərə yağı, süd məhsullarından pendir və kəsmik, yağlılıq dərəcəsi 6-29% olan qaymaq daxildir.

Tədqiqat işində statistik göstəricilərə əsaslanaraq, bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarını emal edən sahələrin ərazi təşkili xüsusiyyətləri öyrənilmişdir.

Bu nəticəyə gəlinmişdir ki, xüsusilə təbii çay, şəkər, kərə yağı, düyü, yarma, zeytun yağı istehsalının xammal bazası əsasında artırılmasına ehtiyac vardır. Keyfiyyətli və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı bir növ məhsulun ixrac qabiliyyətinin artmasına şərait yaradar.

Respublikada bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının istehsalını artırmaq üçün regionlarda yerli təbii-iqtisadi şəraitə uyğun gələn kənd təsərrüfatı sahələrinin və bunun da əsasında müvafiq yeyinti sənayesi sahələrinin inkişaf etdirilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Bir amili də qeyd etmək lazımdır ki, xammal bazasının zəif inkişafı həm ixtisaslaşmış yeyinti sənayesi sahələrinin istehsal güclərinin genişləndirilməsini, həm də yeni sahələrin yaradılmasını məhdudlaşdırır.

Şəkil 1-də mühüm növ məhsulların istehsalı region bölgüsündə təhlil edilərək müəyyən olunmuşdur ki, un və un məhsulları istehsalının 86,9%-i Bakı şəhəri, Abşeron, meyvə şirələri istehsalının 39,3%-i Qəbələ, 37,3%-i Ağsu, 15,9%-i Göyçay, 1,7%-i Sabirabad, 1,1%-i Ucar, 4,7%-i Balakən rayonlarının, üzüm şərabı, istehsalının 29,3%-i Abşeron, 21,4% Gəncə, 16,7%-i İsmayilli, 4,6%-i Göyçay, 0,7%-i Şəki, 15,8%-i digər rayonların, təbii çay istehsalının 68,9%-i Abşeron, 31,1%-i Lənkəran, süd məhsulları istehsalının 56,9%-i Abşeron, 26,5%-i Kürdəmir, 7,0%-i Bakı şəhəri, 7,5%-i Ağcabədi, 2,0%-i digər rayonların payına düşmüşdür¹¹.

Digər sahələrdən fərqli olaraq yeyinti sənaye müəssisələrində əhalinin gündəlik tələbat məhsulları istehsal olunur.

¹¹ Azərbaycan sənayesi – 2020, – Bakı: DSK, - 2021, – s.78.

İstehsal göstəriciləri aşağı olan məhsulların istehsalının artırılması ilk növbədə xammalla təminatın yüksəldilməsi, rentabelli müəssisələrin fəaliyyətinin genişləndirilməsini şərtləndirir.

Cədvəl 2

Regionlarda yeyinti sənaye sahələrinin və istehsal müəssisələrinin ərazi təşkilinin qiymətləndirilməsi

Yeyinti sənaye sahələrinin və istehsal müəssisələrinin ərazi təşkilinə müsbət təsir göstərən amillər:	Yeyinti sənaye sahələrinin və istehsal müəssisələrinin ərazi təşkilinə mənfi təsir edən amillər:
hər bir iqtisadi-coğrafi rayonun təbii şəraitinə uyğun olan məhsul istehsalı üzrə ixtisaslaşması	iri və kiçik istehsal gücünə malik müəssisələrin sayının az olması
dövlət tərəfindən sahibkarlığın inkişafı istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, investisiya cəlb ediciliyi	bəzi bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının istehsalında xammalın çatışmazlığı və xarici ölkələrdən idxalı
yeni müəssisələrin yaradılması, bəzi müəssisələrin bərpa olunması nəticəsində yeni iş yerlərinin yaradılması əhalinin işlə təmin olunması	bəzi istehsal müəssisələrinin xammal mənbələrinə yaxın olmaması müəyyən problemlər yaradır
keyfiyyətli və rəqabətə davamlı məhsul istehsalı və xarici ölkələrə ixracı iqtisadi gəlirlərin artması	ixtisaslı kadr çatışmazlığı

İstehsalın artırılması ilə yanaşı, keyfiyyətli məhsul istehsalı əsas prioritet olmalıdır. Çünki keyfiyyətli məhsul həm də rəqabətqabiliyyətli olduğundan, ölkə daxilində və xarici bazara çıxarıldıqda tələbatlı məhsullardan olur.

Dissertasiyanın üçüncü fəslı **“Azərbaycan Respublikasında yeyinti sənayesinin regional inkişafının perspektivləri”** adlanır. Bu fəsildə yeyinti sənayesinin regional inkişaf imkanları, yeyinti

sənayesinin inkişafında dövlət proqramları və ərzaq təminatında yeyinti sənayesinin əhəmiyyəti araşdırılmışdır. Bu sahənin tədqiqi xarici və yerli alimlər, həmçinin beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən aparılır.

Ərzaq təminatı qlobal problem olduğu üçün dünya ölkələrində, həmçinin respublikada beynəlxalq ərzaq qurumları ilə BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) əməkdaşlıq edilir.

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO), Dünya Bankı, Kənd Təsərrüfatının İnkişafı üzrə Beynəlxalq Fond (İFAD), Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər təşkilatlar dünyada ərzaq təhlükəsizliyinin təhlilini aparır. Əsas məqsədi hər bir insanın minimum yaşayış göstəricisi ilə təmin edilməsi, ərzaq təminatı sahəsində olan problemlərin aradan qaldırılmasıdır.

Cədvəl 3

Minimum istehlak səbəti üzrə 2019-cu ildə əsas növ ərzaq məhsullarının illik istehlak normaları, kq

Məhsullar	orta hesabla bütün əhalinin hər nəfəri üçün	yeyinti sənayesi məhsullarının istehlakı
çörək və çörək məhsulları (una çevirməklə)	126,1	210,1
kartof	50,6	82,2
tərəvəz və bostan məhsulları	97,0	127,7
meyvə və giləmeyvə	45,9	80,4
ət və ət məhsulları	31,5	40,8
süd və süd məhsulları (südə çevirməklə)	232,3	246,3
balıq və balıq məhsulları	7,7	7,6
yumurta, ədəd	153	165
şəkər və qənnadı məmulatları (şəkərə çevirməklə)	17,4	28,6
bitki yağları, marqarin	9,8	16,1
kərə yağı	6,7	3,3

Mənbə: Azərbaycanın ərzaq balansları – 2019. Bakı: DSK, 2020¹².

¹² Azərbaycanın ərzaq balansları-2019, - Bakı: DSK, - 2020, -s.84.

Cədvəl 3-də ölkədə minimum istehlak üzrə normalar və istehlak göstəriciləri qeyd olunmuşdur. Cədvələ nəzərən, ölkədə daha çox istehlak olunan məhsullara un məhsullarından çörək, çörək-bulka məmulatları, meyvə və tərəvəz, bitki yağları, ət və süd məhsulları daxildir. Minimum istehlak normasından az istehlak olunan məhsullara kərə yağı, balıq və balıq məhsulları daxildir. Qeyd olunan məhsullara olan tələbatın ödənilməsi üçün daxili istehsalın artırılmasına ehtiyac vardır.

Bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrinin düzgün yerləşdirilməsi və ixtisaslaşdırılması bilavasitə yeyinti sənayesi sahələrinin yüksək səviyyədə, iqtisadi cəhətdən səmərəli inkişafının başlıca şərtidir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, əsas xammal mənbəyi kənd təsərrüfatı məhsulları olduğundan düzgün ixtisaslaşdırılma və intensivləşdirilmə şəraitində həyata keçirilən tədbirlərdən (aqrotexniki tədbirlər, mexanikləşdirmə və s.) yüksək nəticə əldə etməklə məhsuldarlığın artırılmasına nail olmaq olar.

Əhalinin qida məhsulları ilə təminatı aktual məsələlərdən biridir. Ərzaq təhlükəsizliyi təminatı kənd təsərrüfatı məhsul istehsalı göstəricilərinə əsaslanır. Bu baxımdan ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması istiqamətində iqtisadi-coğrafi baxımdan təhlillərin aparılması önəmlidir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin daxili istehsal hesabına ödənilməsində özünütəmin etmə səviyyəsi göstəricilərini hazırlayarkən bu sahədə 3 ölkənin (Türkiyə, Qazaxıstan, Belorusiya) təcrübəsindən istifadə olunaraq nümunələr verilmişdir¹³. Qeyd olunan ölkələrdə ərzaq təhlükəsizliyi təminatının daxili istehsal hesabına artırılması və kənd təsərrüfatı sahəsində məhsuldarlığın artırılması istiqamətində aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- torpağın becərilməsi texnologiyası, toxumçuluq-məhsuldar toxum növlərinin yetişdirilməsi, keyfiyyətli toxum növlərindən istifadə;
- kənd təsərrüfatı torpaqlarının məhsuldarlığının artırılması, torpağın münbitliyinin qorunub saxlanması, mineral gübrələr verilməsi proseslərinin tətbiqi;
- aqrar sahənin inkişafı, kənd əhalisinin gəlirlərinin artırılması,

¹³ FAO. Statistical Pocketbook World Food and Agriculture, Rome, 2019.

investisiya qoyuluşundan səmərəli istifadə olunması, istehsal-texniki bazanın müasir avadanlıqlarla təchizatı;

- əmək məhsuldarlığının əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsi inkişafın təmin olunması;
- fermerin istehsal etdiyi məhsulun itkisiz satışı proseslərinin təşkili;

Respublikada əhalinin yeyinti sənayesi məhsullarına olan tələbatının ödənilməsi və ərzaq təhlükəsizliyinin inkişafına yönəldilən dövlət proqramları həyata keçirilir.

Dövlət proqramlarında nəzərdə tutulmuş tədbirlər planına uyğun olaraq işlər görülmüşdür. Ölkə üzrə yeyinti sənaye məhsullarının istehsalı artmış və əhalinin yeyinti sənaye məhsullarına olan tələbatını daxili istehsal hesabına ödəməsi məqsədilə istehsal müəssisələrinin, xammal bazasının yaxşılaşdırılması istiqamətində bir sıra dövlət əhəmiyyətli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Regionlarda yeyinti sənayesinin inkişafında həyata keçirilən dövlət proqramlarının xüsusi əhəmiyyəti olmuşdur. 2004-cü ildən başlayaraq mərhələli şəkildə həyata keçirilən “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı” (2004-2008, 2009-2013, 2014-2018, 2019-2023) dövlət proqramlarından irəli gələn tələblərə uyğun olaraq regionlarda iri və kiçik istehsal gücünə malik müəssisələr yaradılmış, bir çox müəssisələrin fəaliyyəti bərpa olunmuşdur. Xaçmaz rayonunda konserv zavodu, Gəncə, Göygöl, Şəmkir rayonlarında şərab məhsulları istehsalı müəssisələrinin fəaliyyəti bərpa olunmuşdur. İmişli rayonunda şəkər emalı, Qəbələ “Gilan” meyvə və tərəvəz konservi, Balakən, Zaqatala rayonlarında dondurulmuş və qurudulmuş meyvə emalı, Oğuz rayonunda qlükoza emalı, Sumqayıt şəhərində yağ fabriki və b. yeni yaradılmış müəssisələr fəaliyyətə başlamışdır. Süd və süd məhsulları istehsalı üzrə Bakı şəhərində “Milk” pro.ltd, Taimeks, Az Food Company, Hökməli qəsəbəsində, Ağstafa, Ağcabədi, Saatlı, Tovuz, Qəbələ, Biləsuvar, Kürdəmir, Bərdə, Lənkəran rayonlarında, Naxçıvan iqtisadi-coğrafi rayonunda iri və kiçik istehsal gücünə malik olan emal müəssisələri yaradılmışdır.

"2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair dövlət proqramı"

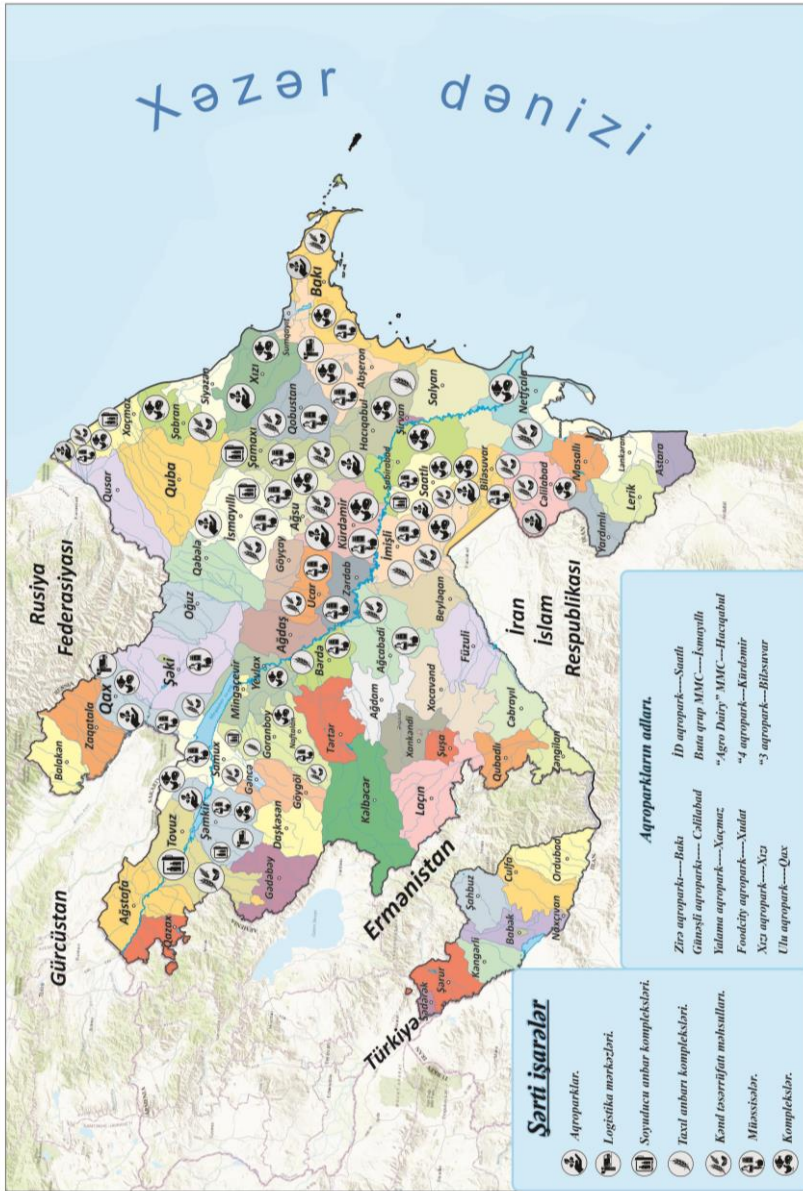
hazırlanmışdır. Əhalinin ərzaq təminatını yerli istehsal hesabına ödənilməsinin artırılması məqsədilə Ağcabədi, Beyləqan, Kürdəmir, Ağsu, İmişli, Hacıqabul, Cəlilabad, Salyan, Xaçmaz, Füzuli, Saatlı, Şamaxı, Yevlax, Ağdaş, Şəmkir, Siyəzən, İsmayilli, Samux və Şəmkir rayonlarında iri fermer təsərrüfatları yaradıldı¹⁴. Ərzaq təhlükəsizliyi dedikdə daxili istehsal hesabına ərzaq məhsulları ilə özünütəminetmə səviyyəsi nəzərdə tutulur. Tədqiqat işində özünütəminetmə səviyyəsi 100%-ə yaxın olan məhsulların təhlili aparılmışdır. Müəyyən olunmuşdur ki, özünütəminetmə səviyyəsi 100%-ə yaxın olan məhsullara un, tərkibində sirop, yumurta, pendir və ya meyvə cemi olmayan təzə çörək, marqarin, meyvə və tərəvəz şirələri, meyvə və tərəvəz konservləri, süd məhsulları, duz, mineral və qazlı sular daxildir¹⁵.

Özünütəminetmə səviyyəsinin yüksəldilməsinə ehtiyac olan məhsullara dənli bitkilərdən düyü, yarma, şəkərli-unlu qənnadı məmulatları, makaron, şəkər istehsalı üçün xammal, təbii çay, bitki yağları daxildir. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunması, kənd təsərrüfatı sahəsində məhsuldarlığın yüksəldilməsi, yeyinti sənayesi məhsullarının istehsalının artırılması istiqamətində həyata keçirilmiş tədbirlərdən biri aqroparkların yaradılmasıdır.

Şəkil 2-də aqroparkların regionlar üzrə yerləşməsi xüsusiyyətləri verilmişdir. İlk mərhələdə ölkə üzrə 45 aqroparkın yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Tədqiqat işində regionlarda yaradılmış aqroparklar barədə məlumatlar yer almışdır. Respublikada aqroparkların yaradılmasına 2014-cü ildən başlanılıb. İndiyə qədər Şəmkir, Xaçmaz, Pirallahı rayonu Zirə qəsəbəsində, Cəlilabad, Goranboy, İsmayilli, Kürdəmir, Xızı rayonlarında aqroparklar istifadəyə verilmişdir. Zirə qəsəbəsində “Bakı aqroparkı”nda tərəvəz yetişdirilir, Şəmkir, Xudat qəsəbəsində “Foodcity”, Xaçmaz rayonunda Yalama aqroparkında, Cəlilabad rayonunda Günəşli aqroparkı, Biləsuvar rayonunda 3 aqropark, Ucar, Zərdab, Ağsu, Şamaxı, Samux, Qax rayonlarında yaradılmış aqroparklarda kənd təsərrüfatı məhsullarının yetişdirilməsi, çeşidlənməsi, qablaşdırılması,

¹⁴ Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı (2008-2015), – Bakı: –2008, –51 s.

¹⁵ Azərbaycanın ərzaq balansları – 2019, – Bakı: DSK, – 2020, – s.81.

Şəkil 2. Azərbaycan Respublikasında agroparkların ərazi təşkili

saxlanma anbarları, logistika mərkəzləri, heyvandarlıq kompleksləri, istehsal müəssisələri fəaliyyət göstərir və kənd təsərrüfatı məhsulları ixrac əhəmiyyətinə malikdir.

Cədvəl 4

İqtisadi-coğrafi rayonlarda yeyinti sənaye sahələrinin
perspektiv inkişafı üçün təklif olunan istiqamətlər

	Yeyinti sənayesi sahə və yarım sahələri
Abşeron	quru meyvə emalı, zeytun yağı istehsalı, şirniyyat məmulatları, yarımfabrikat məhsullar istehsalı müəssisələri
Gəncə-Qazax	makaron məmulatları, şirniyyat məmulatları, yarımfabrikat məhsullar istehsalı, tərəvəz emalı müəssisələri, nişasta istehsalı
Quba-Xaçmaz	meyvə və giləmeyvə emalı, quru meyvə emalı /fındıq, şabalıd, qoz/, ət və süd məhsulları, istehsalı, şirniyyat məmulatlarının istehsalı müəssisələri
Aran	bitki yağları /qarğıdalı, günəbaxan/, tərəvəz emalı müəssisələri, balıq məhsulları, şərab məhsulları, ət və süd məhsulları tədarükü məntəqələri
Lənkəran	təbii çay, çətlik, sitrus bitkilərinin emalı /şirələr, qurudulması və dondurulması/, tərəvəz emalı, günəbaxan yağı emalı müəssisələri
Naxçıvan	qurudulmuş meyvə emalı, ət məhsulları istehsalı
Şəki-Zaqatala	ət və süd emalı müəssisələri, şirniyyat məmulatları, təbii çay, meyvə və giləmeyvələrin emalı, fındıq emalı müəssisələri
Dağlıq Şirvan	ət və süd məhsulları, broyler quşçuluq, alkoqolsuz içkilər, taxıl emalı müəssisələri

Cədvəl 4-də iqtisadi-coğrafi rayonlarda hazırkı dövrdə fəaliyyət göstərən yeyinti sənayesinin mövcud sahələri və yeni sahələrin yaradılması təklif olunmuşdur.

Ölkədə əhalinin keyfiyyətli, təhlükəsiz məhsullarla təmin olunması məqsədilə qida təhlükəsizliyi laboratoriyaları yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə

dair (2019–2025-ci illər) üçün Dövlət Proqramı hazırlanmışdır¹⁶.

Sahibkarlara göstərilən vergi xidmətlərinin yaxşılaşdırılması, özəlləşdirməyə açıq elan olunmuş müəssisələrin özəlləşdirmə prosesinin sürətləndirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, tədarükü və emalı sahələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin dəstəklənməsi tədbirlərinin həyata keçirilmişdir¹⁷. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı, əhalinin məşğulluq səviyyəsinin artırılması məqsədilə Bakı, Masallı, Balakən, İsmayilli, Şamaxı, Quba, Beyləqan, Zaqatala, Oğuz, Füzuli rayonlarında müxtəlif məhsulların istehsalı üzrə ABAD ailə təsərrüfatları fəaliyyət göstərir. Ölkə əhalisinin daxili istehsal hesabına yeyinti sənaye məhsulları ilə təmin olunması istiqamətində tədbirlər planları nəzərdə tutulmuş və işlər görülmüşdür.

“Yeyinti sənayesi sahələrinin regional inkişaf imkanları” adlı yarımfəslində hər bir iqtisadi rayonda yeyinti sənayesinin inkişafı üçün perspektiv yollar araşdırılmış, təkliflər verilmişdir. Regionlarda yeyinti sənaye sahələrinin perspektiv inkişaf istiqamətlərinin təhlilindən bu nəticəyə gəlmək olur ki, iqtisadi-coğrafi rayonlarda bir çox sahələrin inkişafı üçün əlverişli təbii şərait vardır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

1. Regionların təbii şəraiti və iqtisadi potensialı öyrənilməklə onların inkişaf xüsusiyyətlərinə sistemli yanaşma əsasında yeyinti sənayesinin strukturunda baş verən müasir dəyişikliklər müəyyən olunmuşdur. 2005-ci ildə sənaye istehsalının sahə strukturunda yeyinti sənayesinin payı 3,7% olmuşdursa, 2019-cu ildə bu göstərici 9,0%-ə yüksəlmişdir. Burada əsas üstünlük qida məhsulları istehsalının payına düşür 7,6%, içki məhsulları istehsalı 0,9%, bütün məmulatları istehsalı 0,5% olmuşdur [1].
2. Müstəqilliyin ilk illərində regionlarda yeyinti sənayesinin inkişafı istiqamətində aparılan islahatlar dövründə onun sahə və ərazi strukturunda mühüm dəyişikliklər olmuşdur. Yeyinti

¹⁶ Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair Dövlət Proqramı (2019-2025), –Bakı: –2019, – 17 s.

¹⁷ Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı dövlət proqramı (2009-2013), – Bakı: 2010, –354 s.

sənayesi sahələri içərisində un məhsulları, ət və süd məhsulları, duz, mineral və qazlı sular, meyvə və tərəvəz konservi, qənd və şəkər istehsalı artmışdır. Şərab məhsulları, təbii çay, makaron məmulatları, tütün məhsulları istehsalında azalma olmuşdur [5].

3. Regionlarda yeyinti sənayesi məhsulları istehsal edən müəssisələrin yaradılması, bu sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsini şərtlədirən amillərin təhlili aparılmış, məhsul istehsalının artırılması yolları müəyyən edilmişdir. Belə ki, bitkiçilik və heyvandarlıq sahələrində inkişafa nail olunmuşdur. 2019-cu ildə yeyinti sənayesi məhsullarının 77,6%-i bitkiçilik, 17,8%-i heyvandarlıq məhsulları emal edən sahələrin, 4,6% pay göstəriciləri duz, mineral və qazlı sular, alkoqolsuz içkilər istehsalı təşkil etmişdir.
4. Müasir dövrdə yeyinti sənayesi sahələrinin inkişaf dinamikasının qiymətləndirilməsi aparılmış, dövlət proqramları çərçivəsində həyata keçirilən işlər təhlil olunmuşdur [7].
5. “2008-2015-ci illərdə əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatı”na dair dövlət proqramında nəzərə tutulan tədbirlər planına əhalinin daxili istehsal hesabına qida məhsulları ilə təmin olunması prioritet məsələ kimi müəyyən olunmuşdur. Bəzi məhsullar ilə yerli təminatda özünütəminatmə səviyyəsinin aşağı olması xammal çatışmazlığı ilə əlaqədardır. Dənli bitkilər (çəltik, yarma, qarabaşaq), şəkər çuğunduru, təbii çay, bitki yağlarının istehsalı üçün (zeytun yağı) xammalla təminat baxımından məhsuldarlığın artırılması tələb olunur [2, 8].

Dissertasiya mövzusu üzrə çap olunmuş elmi işlər:

1. Babayeva, Z.R. Azərbaycan Respublikasında yeyinti sənayesinin inkişafının iqtisadi-coğrafi problemləri // – Bakı: Gənc alimlərin əsərləri, – 2014, №10, – s.75-78.
2. Бабаева, З.Р. Производство зерна в Азербайджанской Республике: проблемы и пути решения // Сборник материалов «XXVI Молодежный международный

- научно- практической» конференции, – Новосибирск: 11 марта – 2015, – с.16-20.
3. Babayeva, Z.R. Azərbaycan Respublikasında yeyinti sənayesinin əsas inkişaf prioritetləri // Azərbaycan Coğrafiya Cəmiyyətinin əsərləri, XX cild. – Bakı: – 2017, – s.457-462.
 4. Babayeva, Z.R. Müasir dövrdə yeyinti sənayesi sahələrinin inkişaf istiqamətləri // “Müasir təbiət və iqtisad elmlərinin aktual problemləri” mövzusunda Beynəlxalq elmi-praktik konfrans, – Gəncə: 4-5 may – 2018, – s.5-9
 5. Бабаева, З.Р. Роль пищевой промышленности в совершенствовании отраслевой структуры в городах Азербайджанской Республике // - Київ: Українське географічне журнал, – 2018 (3), – с.57-63
 6. Babayeva, Z.R. Regionlarda bitkiçilik məhsulları istehsalının inkişaf istiqamətləri // Gənc alimlərin III Beynəlxalq elmi konfransı, – Gəncə: 17-18 oktyabr - 2018, – s.196-199
 7. Babayeva, Z.R. Azərbaycanın regionlarında kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının davamlı artım istiqamətləri // “Bazar iqtisadiyyatı şəraitində torpaq idarəçiliyi: nailiyyətlər və müasir çağırışlar” mövzusunda konfrans, – Bakı: 7 may – 2018, – s.252-260
 8. Babayeva, Z.R. Azərbaycanın regionlarında bitkiçiliyin inkişaf problemləri və ərzaq təminatında bu sahənin rolu // Coğrafiya və təbii resurslar jurnalı, – Bakı: – 2019, №1 (9), – s.61-68.
 9. Бабаева, З.Р. Значение государственных программ социально-экономического развития регионов в совершенствовании отраслевой структуры пищевой промышленности // – Симферополь: Научный журнал, Ученые записки Крымского Федерального Университета имени В.И.Вернадского. География и геология, – 2020, – с.30-41

Dissertasiyanın müdafiəsi “03” mart 2022-ci il tarixində saat 14⁰⁰-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED1.23 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Az 1143, Bakı ş., H.Cavid prospekti 115, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu.

E-mail: institute@geograph.science.az

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akademik H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları www.igaz.az rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “02” fevral 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb:01.02.2022

Kağızın formatı: A5

Həcm:31013

Tiraj: 100